

Михайло Шелемба,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри міжнародних студій
і суспільних комунікацій ДВНЗ
«Ужгородський національний університет»

МІГРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ: СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Міграція є одним із сучасних інструментів геополітичної боротьби. Ріст масштабів міграційних потоків із країн, що розвиваються, країн, які знаходяться в стані війн, гуманітарних криз до розвинених суспільств впливає на соціальні конфлікти на рівні мігрантів та корінних жителів, викликає політичні дискусії і протистояння на національному, міжнародному рівнях. Розвиток міграційних процесів для окремих країн та територій став передумовою виникнення соціально-економічних кризових явищ, і в останні роки вони впливали на рівень національної та регіональної безпеки. Міграційні питання були використані окремими політичними акторами для посилення геополітичного протистояння.

Міграційна криза як наслідок використання міграції для стимулювання геополітичної боротьби була характерна найбільшою мірою для ЄС та США.

Для ЄС міграційна криза, яка почалася у 2015 р., характеризувалась викликами, пов'язаними із стрімким ростом чисельності мігрантів із країн Близького Сходу та Африки, які загрожували наднаціональній та національній безпеці країн-учасниць Спільноти. Вказана подія визначилась найбільшими міграційними потоками до країн ЄС після Другої світової війни.

Дослідження наукових матеріалів (робота М. Кабати та А. Якобс [5]) свідчить, що в період найбільшого загострення міграційної кризи в 2015 р. понад один мільйон мігрантів з Близького Сходу та Північної Африки досягли ЄС за один рік. Збільшення кількості заяв про надання притулку, яке супроводжувало хвилю міграції до Європи, стало викликом для ЄС, який не лише перевіряв оперативні та технічні можливості Євроспільноти, а й рівень солідарності між державами-членами. Як зазначає Н. Заун [11], відсутність ефективної співпраці та розподілу відповідальності не тільки зашкодила Шенгенському режиму та торгівлі ЄС, але й послала негативний сигнал щодо статусу проєкту європейської інтеграції.

Кілька держав-членів були проти нової постійної системи квот ЄС на переміщення біженців. Тими, хто найбільше виступав проти, були три країни-члени Вишеградської групи, зокрема Польща, Угорщина та Чехія, які відмовилися прийняти виділених їм біженців. У відповідь Європейська Комісія передала їх рішення у грудні 2017 р. до Європейського суду. В квітні 2020 р. Європейський суд постановив, що всі три держави-члени порушили свої зобов'язання за законодавством ЄС [5]. З нинішнім потоком біженців з України міграція й надалі залишатиметься викликом для ЄС.

Найбільшу частку в складі біженців до ЄС склали жителі Сирії, Афганістану, Іраку, країн Африки. Сирія в той період була лідером за чисельністю мігрантів до ЄС. Так, за 2015 р. і 9 місяців 2016 р. чисельність біженців до ЄС із Сирії сягнула 1 млн осіб, при цьому найбільше заяв на отримання притулку було подано до Німеччини (300 тис.) та Швеції (100 тис.).

Причиною стрімкого росту міграційних потоків із країн Близького Сходу, Африки стала гуманітарна криза та військові дії. Ріст мігрантів-шукачів притулку із Сирії пов'язують із амбіціями РФ щодо зміцнення геополітичного впливу, прагненням розпаду ЄС [8]. Відбувались звинувачення Росії у ескалації сирійської війни через підтримку Б. Асада та декларування боротьби із Ісламською державою, в тому числі для росту мігрантів із Сирії в країни ЄС, порушення європейської стабільності. Окрім цього, стимулювання росту міграції ініціювалося з боку Б. Асада, який на початку міграційної кризи закликав сирійців покидати домівки, очолював придушення сирійських повстанців за підтримки РФ, Ірану, Хезболли. Аналіз матеріалів опитувань сирійських мігрантів показав, що більшість із них (близько 70 %) покинули країну через страх загинути від обстрілів, катувань у країні, яка живе в умовах режиму Б. Асада [9]. Відповідно можна констатувати, що у виникненні міграційної кризи в 2015 р. найбільш зацікавленими сторонами у її розвитку були Росія, Б. Асад як президент Сирії, Іран, Хезболла.

Подальші події, пов'язані із міграційною кризою, стосуються періоду приходу до влади Талібану в Афганістані в 2020 р., коли збільшились потоки біженців із країни до ЄС із третіх країн (було подано близько 50 тис. заявок на отримання притулку). Керівництво Руху Талібан, просуваючи захист власних інтересів (вимога розблокування валютних резервів, санкції банків, заборона використання платіжних систем, санкції проти лідерів), декларує ЄС та США загрози посилення міграційної кризи через збільшення біженців із країни [2]. При цьому вказується на гуманітарну кризу, яка сприяє росту біженців, хоча фактично її підсилює загроза порушення прав людини.

Ріст міграції вплинув на появу такого феномену, як міграційні війни, які є одним із додаткових інструментів гібридного втручання геополітичних гравців у питання національної, наднаціональної безпеки інших учасників геопростору через штучний вплив на вказаний процес.

У 2021 році Білорусь здійснила давню загрозу виштовхнути мігрантів через кордон до Польщі та країн Балтії. Ця акція була спробою вибити політичні та економічні поступки від ЄС. Тим не менш, ЄС застосував до вказаного випадку ярлик «гібридної загрози», хоча остання зазвичай стосується прихованих, непомітних дій, спрямованих на поляризацію суспільства, а не на поступки на рівні держава-держава [6]. В дослідженні Р. Паркес [6] вищезазначена подія також ідентифікується як міграційна війна з боку диктаторської влади О. Лукашенка.

В роботі Б. Турам [10] розглянуто становлення такого явища, як сек'юритизація міграції у Греції, яка ідентифікує політику влади країни стосовно загальної міграційної політики ЄС. Визначено, що на піку потоку біженців у 2015–2016 рр. Греція, головна країна прибуття біженців у Східному Середземномор'ї, вже була виснажена заходами економії. Фінансова криза та одночасний потік біженців заклали

основу для того, щоб імміграція знову стала проблемою безпеки. Сек'юритизація, пов'язана із поліцейським стеженням та рейдами, була спрямована на райони, які були більш густонаселені нелегальними мігрантами та біженцями. Це такі місця, як Екзархія, район у центрі міста, який називають анархістським кварталом Афін. Б. Турам [10] вказує, що через дуже великий, складно регульований потік біженців у Греції міграція є великою проблемою національної безпеки. Зміни влади в країні пов'язані як із посиленням, так і лібералізацією заходів сек'юритизації. Автор зазначає, що сек'юритизовані простори країни відчують страх перед мусульманськими біженцями, які можуть становити загрозу національній безпеці. Незважаючи на те, що сек'юритизація міграції в Греції, інших країнах ЄС (зокрема Італії) має тимчасовий характер і залежить від політичних сил, які приходять до влади, її посилення може ініціюватись під впливом інших країн. Зокрема це проросійські політичні партії та представники органів державної влади та місцевого самоврядування. А саме такі, як «Альтернатива для Німеччини», пов'язана із РФ і націлена на зміну країною лояльної міграційної політики [1]. Також можна відмітити владну партію Угорщини «Фідес», яка просуває наративи про те, що в країні немає місця мультикультуралізму. Вказані політичні сили та уряди вносять дисбаланс щодо єдиної політики ЄС у міграційній сфері і можуть реалізовувати як власні цілі, так і сили інших політичних акторів (зокрема РФ) щодо геополітичного протистояння.

В наукових дослідженнях значущість використання міграції як інструменту в геополітичній боротьбі викликає певні дискусії. Окремі автори не вважають, що вказані компоненти характеризуються суттєвим взаємовпливом, але погоджуються із тим, що він існує і набув суттєвого прояву в останні десять років.

Як зазначає Р. Річард [7], на глобальному рівні цей вплив мінімальний, оскільки питання міграції не впливають на відносини між великими державами. З іншого боку, цей вплив можна побачити в регіональному масштабі, зокрема в Європі та Африці. Автор відмічає, що на нинішньому етапі саме явище міграції не погіршилося. У Францію, країну з населенням 68 мільйонів, щорічно прибуває близько 150 тис. додаткових іммігрантів. Крім Німеччини, така ж ситуація спостерігається і в інших країнах Європи. Але південноєвропейські країни не мали імміграції тридцять років тому, і новизна цього явища викликає політичні хвилювання. Серед північних країн Німеччина, Швеція та Норвегія відкрили свої кордони для біженців, а потім почали змінювати позицію. Р. Річард [7] справедливо зазначає, що делікатність теми та поява популістських рухів можуть мати політичний вплив і формувати поведінку європейських країн, у тому числі спричинити міжнародну напругу. Вказана напруга спостерігається також всередині ЄС. Жорстка лінія Польщі чи Угорщини щодо росту чисельності мігрантів супроводжується національною демографічною кризою. Країни Сходу та Балкан перебувають в особливій ситуації. Їхнє населення зменшується, народжуваність низька, громадяни емігрують, але ці країни вороже ставляться до будь-якого міграційного потоку. Наприклад, населення Румунії скоротилось із 23,2 млн громадян у 1990 р. до 19,059 млн громадян у 2023 році. Тому їм потрібна імміграція, щоб зберегти працездатне населення чи рівень освіти. Але занепокоєння щодо збереження культурної ідентичності бере гору.

Вказане підводить нас до другого сучасного явища: використання міграції деякими сусідами ЄС як способу здійснення тиску. Білорусь використовує міграційні потоки, щоб тиснути на Польщу чи Литву, а через них на Брюссель. Туреччина має угоду з ЄС про управління біженцями з Близького Сходу, вона змінює свою позицію в напружених відносинах з ЄС. Можна також згадати Лівію та потік мігрантів із країн на південь від Сахари. У цьому конкретному регіональному контексті міграція стала геополітичною зброєю.

Потрібно згадати також складну ситуацію на кордоні між Мексикою та Сполученими Штатами, коли каравани мігрантів ідуть з Центральної Америки, а також з Гаїті та Венесуели. Це дедалі більше впливає на внутрішню політику США. За статистичними даними митної та прикордонної служби США, понад 80 відсотків людей, яких затримали або яким було відмовлено у в'їзді з жовтня 2020 року по червень 2024 року, були громадянами Латинської Америки. Протягом останніх 10 років Венесуела та Мексика були найбільшими країнами-відправниками мігрантів до США. У Мексиці, на яку припадає чверть мігрантів до Америки, відмічається постійне погіршення безпеки, особливо в таких штатах, як Мічоакан, Герреро та Сіналоа, що сприяло цьому відтоку. Майже 8 мільйонів людей — чверть населення — виїхали з Венесуели з 2014 року, рятуючись від економічного колапсу, злочинності та політичного занепаду.

Вагоме місце в рості міграції до США посідає Нікарагуа (Центральна Америка). А саме режим у Нікарагуа був головним організатором нелегальних мігрантів до США, у деяких випадках навіть за допомогою чартерних рейсів [4]. Лідери країни перебувають під санкціями США з моменту насильницького придушення політичної опозиції в 2018 році, і вони бачать у цьому спосіб не просто здійснювати негативний геополітичний вплив на Вашингтон, а й посіяти внутрішній розкол.

Прихід до влади Д. Трампа із радикальним курсом щодо міграційної політики може зменшити міграційні проблеми у США, пов'язані з потоком нелегальних біженців. Хоча вказані перспективи можуть зіштовхнутись із спротивом з боку суспільства, політиків штатів країни, які виступають проти застосування суворих заходів до регулювання міграційних питань.

Отже, нами досліджено сучасні тенденції та виклики використання міграції як інструменту геополітичної боротьби в світі. Розглянуто ключові особливості міграційної кризи в ЄС та США. Можемо констатувати, що вказане явище загострюється в умовах нових геополітичних викликів, загроз, зміни позицій зовнішніх політичних акторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Герасименко Я. У Німеччині ультраправі вперше після Другої світової виграли на земельних виборах — екзит-поли. Hromadske. 2024. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/238325-odeski-reketyry-vybyvaly-borh-u-viyskovoho-diznavshys-pro-vyplatu-za-yoho-zahybloho-naviyni-batka>
2. Шепелева А. «Талібан» попередив про біженців у разі посилення санкцій. Deutsche Welle. 2021. URL: <https://www.dw.com/uk/taliby-poperedyly-pro-bizhentsiv-u-razi-posylennia-sanktsii-shchodo-afhanistanu/a-59492047>

3. Afghan Refugees in the European Union: Experiences and Perspectives. Polish Institute of International Affairs. 2021. URL: <https://pism.pl/publications/afghan-refugees-in-the-european-union-experiences-and-perspectives>
4. How Latin American migrants became a geopolitical weapon. Chatham House. 2024. URL: <https://www.chathamhouse.org/publications/the-world-today/2024-12/how-latin-american-migrants-became-geopolitical-weapon>
5. Kabata M. and Jacobs A. The ‘migrant other’ as a security threat: the ‘migration crisis’ and the securitising move of the Polish ruling party in response to the EU relocation scheme. *Journal of Contemporary European Studies*. 2022. Vol. 31(4). P. 1223–1239. <https://doi.org/10.1080/14782804.2022.2146072>
6. Parkes R. The EU’s ‘hybrid’ migration wars: a case of mistaken identity. *Addressing Hybrid Threats*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <https://doi.org/10.4337/9781802207408.00010>
7. Richard R. Geopolitics: «the impact of migration is essentially regional». *Polytechnique insights*. 2021. URL: <https://www.polytechnique-insights.com/en/braincamps/geopolitics/do-demographics-still-weigh-in-on-geopolitics/geopolitics-the-impact-of-migration-is-essentially-regional/>
8. Russian involvement in Syria complicates the conflict Source. *Censor.net*. 2015. URL: https://censor.net/en/news/352606/russian_involvement_in_syria_complicates_the_conflict
9. Syrian refugees are running from Assad rather than ISIS. *HuffPost*; 2015. URL: https://www.huffpost.com/archive/au/entry/syrian-refugees-are-running-from-assad-rather-than-isis_b_8308752
10. Turam B. The geopolitics of fear: Pro-refugee resistance to Europe’s racial security. *Political Geography*. 2024. Vol. 109. <https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2023.103047>.
11. Zaun N. States as Gatekeepers in EU Asylum Politics: Explaining the Non-adoption of a Refugee Quota System. *JCMS: Journal of Common Market Studies*. 2018. Vol. 56 (1). P. 44–62. doi:10.1111/jcms.12663.